

CO DĚLAT, KDYŽ- INTERVENCE PEDAGOGA
Rizikové chování ve školním prostředí - rámcový koncept

Příloha č. 6

Školní šikánování

Definování typu rizikového chování

1.1. Co to je šikánování

Šikánování je jakékoliv chování, jehož záměrem je ublížit, ohrožit nebo zastrašovat jiného žáka, případně skupinu žáků. Je to cílené a opakované užití fyzických a psychických útoků jedincem nebo skupinou vůči jedinci či skupině žáků, kteří se neumí nebo z nejrůznějších důvodů nemohou bránit. Zahrnuje jak fyzické útoky v podobě bití, vydírání, loupeží, poškozování věcí, tak i útoky slovní v podobě nadávek, pomluv, vyhrožování či ponižování. Může mít i formu sexuálního obtěžování až zneužívání. Nově se může realizovat i prostřednictvím moderních komunikačních prostředků, především prostřednictvím internetu a mobilu (viz. podrobněji samostatnou přílohu č. 7 KYBERŠIKANA).

Šikana se projevuje i v nepřímé podobě jako demonstrativní přehlížení a ignorování žáka či žáků třídní nebo jinou skupinou spolužáků (zde je potřeba citlivě zvážit, zda se jedná o šikanu, či jde o projev nedostatečně rozvinutého

	<p>sociálního citění žáků). Nebezpečnost působení šikany spočívá zvláště v závažnosti, dlouhodobosti a nezřídka v celoživotních následcích na duševní a tělesné zdraví oběti. (<i>Metodický pokyn ministra školství, Mládeže a tělovýchovy k prevenci a Řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení. Č.j 224 246/2008-50 ze dne 3.12. 2008</i>)</p> <p>1.2. Co šikanování není?</p> <p>Za šikanování se nepovažuje škádlení a jednorázová agrese. Například, když se poperou dva přibližně stejně silní žáci například kvůli dívce, která se jim líbí oběma, nejde o šikanování, protože tu chybí nepoměr sil, kdy oběť se neumí nebo z různých příčin nemůže bránit.</p>
<p>Východiska pro pomoc</p>	<p>V prvé řadě musíme vědět, že podstatnou vlastností šikanování je skrytost a nepřístupnost. Je to dáno především tím, že často všichni přímí i nepřímí účastníci šikany, včetně obětí z různých důvodů a pohnutek brání jejímu odhalení. Tento mechanismus se označuje jako základní zakrývající systém nebo také komplot velké šestky. Je proto důležité, abychom uměli rozpoznat přímé a nepřímé signály šikanování, které bývají obvykle nenápadné (viz PŘÍLOHA 1).</p> <p>Odkrytí šikany nám však samozřejmě</p>

	<p>nestačí. Jestliže chceme šikanu řešit a neublížit, potřebuje znát speciální teorii, která se přímo váže k řešení konkrétních případů. Patří do ní dvě podstatné věci:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Musíme porozumět trojrozměrnému modelu šikanování, v němž je fenomén chápán jako nemocné chování, závislost a těžká porucha vztahů. 2. Musíme znát základní a neobvyklé formy šikany. <p>Tyto poznatky je potřeba chápat jako nezbytné klíče pro promyšlený výběr nejúčinnějších metod. Bez práce s těmito indikačními kritérii není možná bezpečná pomoc. Jestliže nejsou při léčbě rozlišována vnitřní stadia šikany a nepracuje se s pravými formami šikanování, potom je naše pomoc riziková a v zásadě vždy chybná. Podrobně a srozumitelně najdete tuto teorii zpracovanou v doporučené základní literatuře. Stručně trojrozměrný model šikanování a formy šikanování osvětlíme v následující kapitole Jak postupovat při řešení šikany.</p>
<p>Jak postupovat při řešení šikany</p>	<p>3.1. Obecné návody na šikanu neplatí</p> <p>Obecné a zjednodušené návody v podobě kuchařek a receptů na šikanu neplatí.</p>

Hrozí nebezpečí, že někdy více ublíží než pomohou. Ve světě zatím tento trend převažuje. Česká šikanologie přispěla ke zvýšení bezpečnosti a snížení rizikovosti metod používáním indikačních kriterií.

Účinná a bezpečná pomoc vyžaduje odlišení šikany od příbuzných fenoménů, vnitřní zmapování šikanování a alternativní léčbu. Při řešení konkrétního případu šikany je nutné respektovat stadium a formu šikany. Přihlížet je nutné také k dalším kriteriím, například k přítomnosti a intenzitě závislosti mezi agresorem a obětí, síle a typu zakrývacího a protiúdržavného systému.

Následně doporučený způsob neposkytuje obecnou hotovou kuchařku řešení, ale popisuje kroky účinné a bezpečné léčby šikany. Ukazujeme v něm směr a důležité milníky pomoci.

A teprve v rámci těchto kroků odkazujeme na texty v přílohách, které mají charakter kuchařek. (Uceleně a instruktivně se s tímto postupem seznámíte v doporučené základní literatuře).

**3.2. Tři kroky kvalifikované pomoci –
Odlišení šikany od příbuzných fenoménů, vnitřní mapa šikanování, alternativní léčba šikany**

3.2.1. První krok pomoci - Diferenciální diagnostika

Na úplném počátku, když se k nám dostanou signály o možném ubližování silnějšími slabším, musíme co nejrychleji vyhodnotit situaci a posoudit, zda se jedná o šikanu, či nikoliv. K tomu nám poslouží znalosti - Co je a co není šikanování. Při první orientaci je přirozené opřít se o nejvýraznější zřetelné projevy násilí. Připomeňte si naši vnější definici šikanování (1.1.). Při zhodnocování projevů násilí vždy posuďte, zda jsou přítomny znaky šikanování: **záměrnost, opakování, samoučelnost agrese a nepoměr sil.**

Současně je potřeba udělat diferenciální diagnostiku. Prakticky to znamená: odlišit šikanování od čtyř typů škádlení. Rozlišujeme přátelské, divoké, neobratné a agresivní škádlení. Oddělit šikanování mezi žáky od příbuzných fenoménů zla – jako je například zneužívání moci pedagoga vůči žákovi a šikanování od jiných typů násilí mezi žáky, například od jednorázového konfliktu či rvačky mezi podobně silnými chlapci, kteří se poperou kvůli dívce, která se jim oběma líbí.

Předpokladem našeho úspěchu je připravenost na překážky, které

knokautují hledače pravdy hned na počátku. Zejména musíme zvládnout vlastní obrany vůči úzkosti, které podporují vášnivé hraní hry Nevidím zlo. **Pro první nástřel diferenciální diagnózy nám pomůže znalost deseti hraničních kamenů mezi šikanováním a škádlením a vnější definice těchto fenoménů (viz PŘÍLOHA 2 Rozdíly mezi šikanováním a škádlením).**

3.2.2. Druhý krok pomoci - Vnitřní diagnostika

Když víme, že se jedná o šikanu, potom se o ní musíme dozvědět co nejvíce, aby naše pomoc byla diferencovaná a cílená. Co v této diagnostice samotného šikanování sledujeme? **Především se zaměřujeme na dvě základní kriteria. Jsou jimi posouzení šikany ze tří praktických pohledů a určení formy šikany. To nám poslouží pro určení základního směru léčby a nastavení hranic, kdy může šikanu řešit škola sama a kdy musí spolupracovat s odborníky specialisty ze školních servisních zařízení (PPP, SVP atd.) a odborníky ze státních i nestátních institucí (OSPOD, policie apod.)** Pro doplnění či zpřesnění vnitřní mapy šikany je užitečné posoudit sílu a typ zakrývajícího a protiúzdavného systému, načrtneme příčiny a podmínky – spouštěcí

mechanismy šikanování a odhadneme dopad šikanování na oběť. Zde okomentujeme jen dvě základní kritéria.

Základní mapa šikany

Hrubou vnitřní diagnostiku šikanování – posouzení dvou základních kritérií je potřeba udělat ve všech případech. Tedy i tehdy, když nejsme odborníci specialisté. Jestliže jsme například metodici školní prevence, kteří absolvovali výcvikový kurz první pomoci pro počáteční stadia šikanování, tak potřebujeme posoudit, zda konkrétní případ šikany zvládneme sami nebo potřebujeme pomoc zvenku.

První kritérium – posouzení šikany ze tří praktických pohledů

Při vlastní diagnostice šikany potřebujeme zkoumat tento fenomén ze tří praktických pohledů - jako nemocné chování, závislost a poruchu vztahů ve skupině.

Mapování šikany jako nemocného chování

Zkoumání vnějšího obrazu šikanování jsme již provedli z větší části při diferenciální diagnostice (viz první krok). Připomínáme, že vnější pohled vyjádřený definicí (1.1.) spolu s našimi znalostmi o škádlení nám pomohl posoudit, zda se jedná o šikanu či nikoliv. Konkrétní vnější projevy šikanování mají význam pro

léčbu. Například v případě přítomnosti vážného násilí – fyzického poranění oběti nelze zpravidla indikovat léčbu usmíření, i když jde o počáteční stadium šikany.

Mapování šikany jako poruchy vztahů

Druhý pohled, který musíme při diagnostice šikany uplatnit, je sociálně psychologický. Jde hlavně o hrubé odhadnutí, zda jde o počáteční (1.,2. a 3.) nebo pokročilé (4. a 5.) stadium šikany (podrobněji viz **PŘÍLOHU 2 – Zkrácený popis stadií šikanování**). Užitečné je dále rozlišení dvou počátečních, tzv. rozptýlených stadií destruktivního procesu. Je-li to možné, stanovíme konkrétní stadium (1. až 5. stadium vnitřního vývoje, případně poslední metu pátého stadia – prorůstání parastruktury šikany s oficiální školní strukturou). V případě, že se jedná o psychickou šikanu, registrujeme její zvláštnosti.

Tato diagnostika závažnosti šikany má více důvodů. Existuje zásadní rozdíl ve vyšetřování a dílčí léčbě u počátečního a u pokročilého stadia šikanování. Organizovaná stadia jsou obtížněji ovlivnitelná než stadia rozptýlená. Dále - celková léčba má svoje zvláštnosti pro každé stadium. Kromě toho stadia určují možnosti jednotlivých typů odborníků. Jestliže jsem odborník prvního kontaktu,

tak řeším počáteční šikany a ty pokročilé přenechávám specialistům. Přítomnost psychické šikany nás vede k opatrnosti při diagnostice a k respektování jejich komplikací při léčbě.

Mapování šikany jako závislosti

Naše poslední uchopení šikany je psychodynamické. Zde posoudíme vzájemné vazby mezi agresory a oběťmi. V případě přítomnosti závislosti odhadneme její intenzitu. Je to užitečné pro vedení vyšetřování, výběr nástrojů diagnostiky a léčby.

Druhé základní kritérium – Určení formy šikany

Další nezbytnou informací, kterou potřebujeme pro vnitřní zmapování šikany, jsou poznatky o jejích formách. Jde o to, abychom určili o jakou základní formu jde, a posoudili, zda se jedná o neobvyklou formu šikany. Často se jedná o více vnějších obrazů. Rozlišujeme šest skupin elementárních podob podle typu agrese (sem patří i specifická forma psychické šikany – kyberšikana), věku a typu školy, genderu, způsobu řízení školy a specifických vzdělávacích potřeb aktérů šikanováním (podrobněji viz **PŘÍLOHA 3**). V případě, že zaregistrujeme neobvyklou (nestandardní) formu, musíme znát její specifika. Základní formy šikany

	<p>souvisí bezprostředně s léčbou. Potřebujeme znát minimálně největší obtíže pro jejich odhalování a nápravu. Neobvyklé formy šikanování potom vyžadují menší či větší doladění základního postupu.</p> <p>Stanovení konkrétní diagnózy a volba postupu</p> <p>Na podkladě získaných informací ve dvou uvedených základních kriteriích načrtneme hrubou diagnózu. Ilustrativní diagnózu podle těchto základních kriterií viz tab. 1 (Komplexní diagnózu podle pěti kriterií máte k dispozici v doporučené základní literatuře).</p>
--	---

Tab. 1 Ilustrativní diagnóza podle dvou základních kriterií

Základní vnitřní mapa

Šikana ze tří praktických pohledů	
<i>Vnější pohled</i>	Pět agresorek, jedna iniciátorka a čtyři aktivní účastnice, opakovaně, přibližně čtyři měsíce psychicky týrají spolužačku ze třídy. Používají k tomu verbální přímou a nepřímou agresi. Šikanování probíhá jak ve škole, tak v kyberprostoru prostřednictvím mailů a SMS.
<i>Závislost</i>	Vztahy oběti a agresorek jeví známky skrytého scénáře spolupráce. Oběť vyhledává přítomnost svých trýznitelek.
<i>Porucha vztahů</i>	Počáteční šikana ve 3. stadiu, je vytvořené jádro agresorek.

Formy šikany	
<i>Základní forma</i>	Dívčí a psychická šikana, kyberšikana u žáků v osmé třídě.
<i>Neobvyklá forma</i>	Změna v základním schématu šikany. Rodiče iniciátorky a jedné aktivní účastnice ubližování jsou učiteli a škole, kde k šikaně došlo.
<p>3.2.3. Třetí krok pomoci - určení typu scénáře pro základní směr léčby (co zvládne škola sama a kdy potřebuje pomoc zvenku)</p> <p>Vyhodnocení hrubé diagnózy provedeme následovně. Základním kriteriem je zjištění, zda jde o šikanu počáteční v 1., 2. a 3. stadiu nebo pokročilou ve 4.a 5. stadiu. (Jednotlivá stadia jsou blíže popsána v PŘÍLOZE 4.) A k němu přidáme široké kriterium, ve kterém se rozhodujeme, zda se jedná o běžnou či komplikovanou formu šikany. Do komplikovaných forem šikany zařadíme především neobvyklé formy šikany. Patří do nich šikany krajně ohrožující bezpečí pedagoga a život oběti. Dále šikany se změnou v základním schématu. Prakticky jde zejména o nějakou zvláštnost u přímých a nepřímých účastníků šikany. Například rodič iniciátora šikanování je ředitelem ve škole, kde se to stalo, nebo zastává silnou mocenskou pozici na okrese, případně je finančním mecenášem</p>	

školy. To je určující kritérium, se kterým je potřeba pracovat. Nicméně pro orientační rychlé vyhodnocení lze do tohoto kritéria zařadit i poznatky z dalších oblastí, které poukazují na překážky při léčbě. Mohou to být například základní formy šikany, se kterými nemáme zkušenosti, neznáme například zvláštnosti kyberšikany. Nebo sem patří rozvinutý zakrývající a protiúdržavný systém, intenzivnější závislostní vztah mezi oběťmi a agresory a těžší dopady šikany na oběť. Nicméně většinou jsou tyto komplikace vázány na pokročilou šikanu a jsou tudíž již v tomto kritériu zahrnuty.

Když tato dvě klíčová kritéria - stádium a formu šikany vyhodnotíme a k výsledkům přiřadíme jedno ze dvou typů řešení - první pomoc nebo celkovou léčbu, tak získáme šest skupin scénářů (viz tabulku 1). Ty nám ukazují základní směr řešení a nastavují hranici, zda konkrétní případ může škola řešit sama nebo potřebuje spolupracovat s odborníky.

Tabulka 1: Klasifikace scénářů pomoci podle cíle léčby, stadia a formy šikanování (Kolář, 2011)

Situace, které zvládne škola sama

1. První pomoc pro obyčejnou počáteční šikanu.

2. Celková léčba pro řešení prvních dvou stadií šikanování, RTP – Rámcový třídní program.

Scénáře, kdy potřebuje škola pomoc zvenku

3. První pomoc pro komplikovanou počáteční šikanu.
4. První pomoc (krizové scénáře) pro obyčejnou pokročilou šikanu.
5. První pomoc (krizové scénáře) pro komplikovanou pokročilou šikanu, patří sem např. výbuch skupinového násilí, tzv. školní lynčování.
6. Celková léčba pro třetí stadium šikanování s běžnou i komplikovanou formou, ZIP - Základní intervenční program (u organizovaných šikan, od třetího stadia vždy v kombinaci s první pomocí)

Legenda:

1) Stadia

Rozlišíme počáteční (1.,2. a 3.) a pokročilé (4. a 5.) stadium šikanování.

2) Forma šikany

Určíme, zda se jedná o běžnou nebo komplikovanou šikanu.

Do komplikované šikany zařadíme především neobvyklé formy šikany. Dále sem zahrneme základní formy šikany, se kterými nemáme zkušenosti. Patří sem rovněž šikany s rozvinutým zakrývajícím a protiúdravným systémem. Vážnou komplikací je intenzivnější závislostní vztah mezi oběťmi a agresory a vážnější dopady šikany na oběť - například známky úzkostné poruchy.

3) Úroveň cíle léčby

Zvolíme ze dvou úrovní léčby: a) První pomoc čili symptomatickou léčbu, která rychle a bezpečně zastavuje šikanu, b) Celkovou léčbu, čili kauzální léčbu na úrovni školy, která dlouhodoběji pracuje se vztahy v celé třídě.

3.2.3.1. Dva scénáře

Na závěr doporučení jak postupovat při řešení šikany, vás seznámíme se dvěma scénáři – scénářem pro řešení počáteční obyčejné šikany a scénářem pro pokročilou šikanu s neobvyklou formou.

Vzhledem k orientačnímu záměru a možnostem metodického textu uvádíme pouze názvy kroků a jejich posloupnost.

3.3.1.1. Scénář pro počáteční obvyklou šikanu

Metoda první pomoci pro řešení počáteční a obvyčejné šikany má největší uplatnění. Takových „klubajících“ se šikan je na školách nejvíce a tvoří obrovské podhoubí pokročilých a neobvyklých šikan. Z tohoto důvodu by měli všichni odborníci prvního kontaktu umět s touto metodou pracovat. Jde o alternativní scénář, který při nápravě používá dvě odlišné metody – metodu vnějšího nátlaku (výchovnou komisi) a metodu usmíření.

Schéma 1: Základní scénář pro počáteční šikanu s běžnou formou (Kolář, 2011)

1. Odhad závažnosti onemocnění skupiny a stanovení formy šikany
2. Rozhovor s informátory a oběťmi
3. Nalezení vhodných svědků
4. Individuální rozhovory se svědky
5. Ochrana oběti
6. Předběžná diagnóza a volba ze dvou typů rozhovoru
 - a) Rozhovor s oběťmi a rozhovor s agresory (směřování k metodě usmíření)

b) Rozhovor s agresory (směřování k metodě vnějšího nátlaku)

7. Realizace vhodné metody

a) Metoda usmíření

b) Metoda vnějšího nátlaku (výchovní pohovor nebo výchovná komise)

8. Třídní hodina

a) Efekt metody usmíření

b) Oznámení potrestání agresorů

9. Rozhovor s rodiči oběti

10. Třídní schůzka

11. Práce s celou třídou

3.3.1.2. Scénář pokročilá neobvyklá šikana

Pomoc u pokročilé šikany s neobvyklou formou – tzv. výbuchu skupinového násilí nebo také školního „lynčování“ má charakter krizového scénáře. V tomto případě nelze čekat na odborníka - specialistu, protože oběti jsou ohroženy na zdraví nebo dokonce na životě a později je většinou nemožné případ vyšetřit. Je proto nutné, aby každá škola měla svůj „poplachový plán“, jak jednat v takové krizové situaci. Garantem fungování „poplachového plánu“ v případě nouze je pracovník, který prošel výcvikem úplného kursu první pomoci při šikanování (školní metodik prevence nebo výchovný poradce) spolu s ředitelem.

Schéma 2: **Základní krizový scénář pro výbuch skupinového násilí (Kolář,**

	<p>2011)</p> <p><i>První (alarmující) kroky pomoci</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Zvládnutí vlastního šoku – bleskový odhad závažnosti a formy šikany 2. Bezprostřední záchrana oběti, zastavení skupinového násilí <p><i>Příprava podmínek pro vyšetřování</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 3. Zalarmování pedagogů na poschodí a informování vedení školy 4. Zabránění domluvě na křivé výpovědi 5. Pokračující pomoc oběti (přivolání lékaře) 6. Oznámení na policii, paralelně - navázání kontaktu se specialistou na šikanování, informace rodičům <p><i>Vyšetřování</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 7. Rozhovor s obětí a informátory 8. Nalezení nejslabších článků nespolupracujících svědků 9. Individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky 10. Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi agresory <p><i>Léčba</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 11. Metoda vnějšího nátlaku a změna konstelace skupiny
<p>Kdo řeší, s kým spolupracuje</p>	<p>Šikany, které jsou v tabulce 1 zařazeny do skupiny situací , které zvládne škola sama, řeší metodik školní prevence (případně výchovný poradce, školní psycholog nebo školní speciální pedagog) ve spolupráci</p>

	<p>s třídním učitelem a ředitelem.</p> <p>Pokročilé a neobvyklé formy šikan řeší škola ve spolupráci s odborníky z venku, zejména z PPP, SVP.</p>
<p>V jakém případě vyrozumět Policii ČR a OSPOD</p>	<p>Pokud má učitel jistotu, že byl spáchán trestný čin, bývá to často u pokročilé šikany, má ze zákona povinnost obrátit se na orgány činné v trestním řízení. Jestliže má pedagog podezření, zákon určuje školskému zařízení za povinnost nahlásit tuto skutečnost obecnímu úřadu, tedy sociálnímu pracovníkovi z orgánu sociálně právní ochrany dětí (OSPOD). V případě, že rodiče odmítají spolupracovat se školou a opakovaně se odmítají zúčastňovat výchovných komisí, je škole povinna vyrozumět OSPOD. Podrobnější informace o právním rámci šikanování naleznete v PŘÍLOZE 5.</p>
<p>Prevence šikanování</p>	<p>Prevencí šikanování ve škole máme na mysli vybudování ucelené ochrany dětí a dospívajících před týráním spolužáků. Tímto termínem označujeme nejen předcházení tomuto destruktivnímu fenoménu, ale i jeho řešení na všech úrovních vnitřního vývoje (viz PŘÍLOHA 2 Zkrácený popis stadií šikanování). Jak by měla takováto prevence vypadat, ukazuje následující schéma.</p>

Schéma prevence školních šikan

1. Pedagogická komunita, která posiluje imunitu školních skupin a celých škol proti onemocnění šikanováním.
2. Specifický program proti šikanování jako dílčí součást školní komunity, který dokáže případné onemocnění brzy detekovat a účinně léčit.
3. Odborné služby rezortu školství, tvořené pedagogicko-psychologickými poradnami, středisky výchovné péče, speciálně pedagogickými centry, diagnostickými ústavy apod., jejichž úkolem je umět řešit pokročilé šikany a vůbec poskytnout servis v oblasti prevence šikanování.
4. Spolupráce škol s odborníky z jiných rezortů a nestátními organizacemi zabývajícími se prevencí šikanování. Patří sem například spolupráce s kriminalisty pro mládež, sociálními kurátory, dětskými psychiatry, zejména při brutálních a kriminálních šikanách.
5. Pomoc a podpora ministerstva a krajských úřadů školám při vytváření prevence šikanování.
6. Kontrola škol ze strany české školní inspekce, ministerstva a krajských úřadů, jak jsou připraveny ochránit žáky před šikanováním.
7. Monitorování situace a zabezpečování ochrany práv dětí nevládními organizacemi, jako je například Nadace

	<p>naše dítě a Linka bezpečí, Amnesty International v ČR, Občanské sdružení Společenství proti šikaně.</p> <p>Tento model sedmivrstevné prevence se zaměřuje pouze na přístupné roviny školních příčin a podmínek. Hlubších zdrojů šikanování se dotýká velmi omezeně, například prostřednictvím mravní výchovy. Nicméně praxe ukázala, že přináší zásadní obrat v situaci.</p> <p>Účinná snaha minimalizovat šikanu na konkrétní škole vyžaduje, abychom vytvořili dobré sociální klima čili kamarádské bezpečné vztahy a vybudovali speciální program proti šikanování. V Česku máme k dispozici metodiku Hradeckého celoškolského programu proti šikanování, jehož výsledky patří k nejlepším na světě (viz doporučená literatura).</p>
<p>Literatura, odkazy, kontakty</p>	<p>Literatura z oblasti školního šikanování</p> <p>Základní literatura</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kolář M. (2011). Nová cesta k léčbě šikany. Praha: Portál. <p>Doporučená literatura (knihy, sborníky)</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kavalír, A. (Eds.) (2009). Kyberšikana a její prevence – příručka pro učitele.

Plzeň: Dragon press s.r.o.

- Kolář M. (2001, 2005). Bolest šikanování. Praha: Portál.
- Kolář, M. (2009). Skrytá podstata Hradeckého školního programu proti šikanování. In: Phillipová, L., Janošová, P. (Eds.) Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém. Sborník příspěvků z konference v Praze 19.3. 2009. Praha: Tribun EU.
- Kolář, M. (2005). Školní násilí a šikanování. Ostrava: CIT, Ostravská univerzita.
- Kolář, M. (Ed.) (2004) Školní šikanování. Sborník z první celostátní konference konané v Olomouci na PdF UP 30.3. 2004. Praha: Společenství proti šikaně.
10-12.
- Kolář, M. (2000, 1997). Skrytý svět šikanování ve školách. Praha: Portál.
- Parry, J., Carrington, G. (1997). Čelíme šikanování: Sborník metod. Praha :
IPPP: Portál.
- Philippová, L., Janošová,P. (Eds.) (2009). Šikana jako etický, psychologický a pedagogický problém. Sborník příspěvků z konference konané 19.3. 2009

v Praze. Brno: Tribun EU.

- Říčan, P., Janošová, P. (2010). Jak na šikanu. Praha: Grada.
- Říčan, P. (1995). Agresivita a šikana mezi dětmi. Praha: Portál.

Doporučená literatura (časopisy)

- Kolář, M. (2010). Bolest kyberšikany. Informační bulletin 1. Úřad pro ochranu osobních údajů.
- Kolář, M. (2010). Ve škole: Šikana, nebo jen škádlení? Psychologie dnes 2 (16), 56-59.
- Kolář, M. (2009). Šikana v mateřské škole: diferenciální diagnostika – jak rozlišit šikanování od škádlení? Řízení mateřské školy (20. aktualizace). Praha: nakladatelství dr. Josef Raabe.
- Kolář, M. (2009). Zlo či dobro, šikanovanie alebo doberanie? In: Sociálna prevenci 1. Bratislava: Národné osvetové centrum.
- Kolář, M. (2007). Český školský program proti šikanovaniu. Perspektivy. In: Sociálna prevencia. Bratislava: Národné osvetové centrum.
- Kolář, M. (2007). Český školní

	<p>program proti šikanování. Právo a rodina, 3.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kolář, M. (2006). Jak na šikanu? Psychologie dnes 2 (12), 16-18. • Kolář, M. (2005) Devět kroků při řešení počáteční šikany aneb pedagogická chirurgie. Prevence 7 (2), 3-7. • Kolář, M. (2003). Specifický program proti šikanování a násilí ve školách a školských zařízeních. Praha: MŠMT ČR. <p>Webové stránky s tematikou šikany Sdružení Linka bezpečí (116 111), www.linkabezpeci.cz Společenství proti šikaně, www.sikana.org Internet poradna, www.internetporadna.cz</p> <p>Kontakty Poradna webu Minimalizace šikany</p>
--	---

6. PŘÍLOHY

1. Přímé a nepřímé varovné signály šikanování
2. Rozdíl mezi šikanováním a škádlením (Kolář, 2011)
3. Základní formy šikany
4. Stadia šikanování (Kolář, 2005, 2011)
5. Legislativní rámec šikanování

Příloha 1: Přímé a nepřímé varovné signály šikanování

Přímé varovné signály šikanování mohou být např.:

- Posměšné poznámky na adresu žáka, pokořující přezdívka, nadávky, ponižování, hrubé žerty na jeho účet.
- Kritika žáka, výtky na jeho adresu, zejména pronášené nepřátelským až nenávislným, nebo pohrdavým tónem.
- Nátlak na žáka, aby dával věcné nebo peněžní dary šikanujícímu nebo za něj platil.
- Příkazy, které žák dostává od jiných spolužáků, zejména pronášené panovačným tónem.
- Skutečnost, že se jim podřizuje.
- Nátlak na žáka k vykonávání nemorálních až trestných činů či k spoluúčasti na nich.
- Honění, strkání, šťouchání, rány, kopání, které třeba nejsou zvláště silné, ale je nápadné, že je oběť neoplácí.
- Rvačky, v nichž jeden z účastníků je zřetelně slabší a snaží se uniknout.

Nepřímé varovné signály šikanování mohou být např.:

- Žák je o přestávkách často osamocený, ostatní o něj nejeví zájem, nemá kamarády.
- Při týmových sportech bývá jedinec volen do mužstva mezi posledními.
- Při přestávkách vyhledává blízkost učitelů.
- Má-li žák promluvit před třídou, je nejistý, ustrašený.
- Působí smutně, nešťastně, stísněně, mívá blízko k pláči.
- Stává se uzavřeným.
- Jeho školní prospěch se někdy náhle a nevysvětlitelně zhoršuje.
- Jeho věci jsou poškozené nebo znečištěné, případně rozházené.
- Zašpiněný nebo poškozený oděv.
- Stále postrádá nějaké své věci.
- Odmítá vysvětlit poškození a ztráty věcí nebo používá nepravděpodobné výmluvy.
- Mění svoji pravidelnou cestu do školy a ze školy.
- Začíná vyhledávat důvody pro absenci ve škole.
- Odřeniny, modřiny, škrábance nebo řezné rány, které nedovede uspokojivě vysvětlit.

POZN: (Zejména je třeba věnovat pozornost mladším žákům nově zařazeným do třídy, neboť přízpůsobovací konflikty nejsou vzácností!)

Rodiče žáků by si měli všimnout především těchto možných signálů šikanování:

- Za dítětem nepřicházejí domů spolužáci nebo jiní kamarádi.
- Dítě nemá kamaráda, s nímž by trávilo volný čas, s nímž by si telefonovalo apod.
- Dítě není zváno na návštěvu k jiným dětem.
- Nechuť jít ráno do školy (zvláště když dříve mělo dítě školu rádo). Dítě odkládá odchod z domova, případně je na něm možno i pozorovat strach.
- Ztráta chuti k jídlu.
- Dítě nechodí do školy a ze školy nejkratší cestou, případně střídá různé cesty, prosí dovoz či odvoz autem.
- Dítě chodí domů ze školy hladové (agresori mu berou svačinu nebo peníze na svačinu).
- Usíná s pláčem, má neklidný spánek, křičí ze snu, např. "Nechte mě!"
- Dítě ztrácí zájem o učení a schopnost soustředit se na ně.
- Dítě bývá doma smutné či apatické nebo se objevují výkyvy nálad.
- Zmínky o možné sebevraždě.
- Odmítá svěřit se s tím, co je trápí.
- Dítě žádá o peníze, přičemž udává nevěrohodné důvody (například opakovaně říká, že je ztratilo), případně doma krade peníze.
- Dítě nápadně často hlásí ztrátu osobních věcí.
- Dítě je neobvykle, nečekaně agresivní k sourozencům nebo jiným dětem, možná projevuje i zlobu vůči rodičům.
- Dítě si stěžuje na neurčité bolesti břicha nebo hlavy, možná ráno zvrací, snaží se zůstat doma.
- Své zdravotní obtíže může přehánět, případně i simulovat (manipulace s teploměrem apod.).
- Dítě se vyhýbá docházce do školy.
- Dítě se zdržuje doma více než mělo ve zvyku.

Příloha 2: Rozdíly mezi šikanováním a škádlením (Kolář, 2011)

ŠKÁDLENÍ	ŠIKANOVÁNÍ
<p>Definice: Škádlení patří k rovnocenným, kamarádským nebo partnerským vztahům. Chápáno je jako projev přátelství. Za škádlení se považuje žertování (popichování, zlobení) za účelem dobré nálady a není v něm vítěz ani poražený.</p>	<p>Definice: Šikanování patří do násilných a závislostních vztahů. Za šikanování se považuje, když jeden nebo více žáků úmyslně a opakovaně ubližuje druhým. Znamená to, že dítěti někdo, komu se nemůže ubránit, dělá, co je mu nepříjemné, co ho ponižuje nebo to prostě bolí.</p>
<p>1. Záměr: Vzájemná legrace, radost a dobrá nálada.</p>	<p>Záměr: Ublížit, zranit a ponižít.</p>
<p>2. Motiv: Náklonnost, sblížení, seznamování, zájem o druhé.</p> <p>Rozpouštění napětí ve třídě a navozování uvolněné a pohodové atmosféry.</p> <p>Zodolňování, zmužnění.</p>	<p>Motiv: Základní tandem - moc a krutost.</p> <p>Další motivy překonávání samoty, zabíjení nudy, zvědavost ala Mengele, žárlivost, předcházení vlastnímu týrání, vykonání něčeho velkého...</p>
<p>3. Postoj: Respekt k druhému a sebeúcta.</p>	<p>Postoj: Devalvace, znevážení druhého</p>
<p>4. Citlivost: Vcítění se do druhých.</p>	<p>Citlivost: Tvrdost a nelítostnost.</p>
<p>5. Zranitelnost: Dítě není zvýšeně zranitelné a přecitlivělé.</p>	<p>Zranitelnost: Bezbrannost, oběť se neumí, nemůže či nechce bránit.</p>
<p>6. Hranice: Obě strany mají možnost obhájit své osobní teritorium. Vzájemné vnímání a respektování verbálních i neverbálních limitů. Při divočejším škádlení žádný nepoužije své plné síly nebo silnější mírní své akce.</p>	<p>Hranice: Prolamování hranic, „znásilňování“ druhého. Silnější strana nebere ohled na slabšího. Oběť dává najevo, že je jí to nepříjemné, útočníci pokračují dál.</p> <p>Někdy sadomasochistická interakce.</p>
<p>7. Právo a svoboda: Rovnoprávnost účastníků. Dítě se může bránit a škádlení opřevovat, případně ho může zastavit a vystoupit z něho.</p>	<p>Právo a svoboda: Bezprávi. Pokud se dítě brání nebo dokonce „legraci“ oplátí je tvrdě ztrestáno!</p>
<p>8. Důstojnost: Zachování důstojnosti. Dítě nemá pocit ponížení. Necítí se trapně a uboze.</p>	<p>Důstojnost: Ponížení lidské důstojnosti. Dítě je zesměšňováno a ponižováno.</p>
<p>9. Emoční stav: Radost, vzrušení ze hry, lehké naštvání. I nepříjemné! Ale ne bezmoc.</p>	<p>Emoční stav: Bezmoc! Strach, stud, bolest. Nepříjemné a bolestivé prožívání útoku.</p>
<p>10. Dopad: Podpora sebehodnoty, pozitivní nálada.</p>	<p>Dopad: Pochybnosti o sobě, nedostatek důvěry, úzkost, deprese. Dítě má strach ze školy.</p>

PŘÍLOHA 3: Základní formy šikany (Kolář, 2011)

Šikana podle typu agrese – prostředku týrání	fyzická, psychická a smíšená šikana, kyberšikana – jako specifická forma psychické šikany
Šikana podle věku a typu školy	šikana mezi předškoláky, žáky prvního stupně a druhého stupně, uční, gymnazisty..., šikana mezi vysokoškoláky
Šikana z genderového hlediska	chlapecká a dívčí šikana, homofobní šikana, šikana chlapců vůči děvčatům, šikana dívek vůči chlapcům
Šikana odehrávající se ve školách s různým způsobem řízení	na jedné straně škola s demokratickým vedením a na druhé straně škola, případně výchovný ústav, kde je tvrdý hierarchicko-autoritativní systém
Šikana podle speciálních vzdělávacích potřeb aktérů	šikana neslyšících, nevidomých, tělesně postižených, mentálně retardovaných žáků apod.

Příloha 4: Zkrácený popis stadií šikanování (Kolář, 2011)

Školní šikanování je nemoc skupinové demokracie a má svůj zákonitý vnitřní vývoj.

První stadium se v podstatě odehrává v jakékoliv skupině. Všude je někdo neoblíbený nebo nevlivný, na jehož úkor je prima si dělat „legrácky“. Pak to ale jde dál, skupina si najde jakéhosi otloukánka. Třetí stadium je už klíčové, kdy se vydělí jádro útočníků a systematicky začne šikanovat nejvhodnější oběti. Do této chvíle lze věci jasně řešit. Následně ale dojde k bodu zlomu, kdy se šikanování stane nepsaným zákonem i pro opravdu slušné děti a celé skupina se stává krutou. V pátém stadiu – totalitě – se stane šikanování skupinovým programem.

První stadium: Zrod ostrakismu

Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen skupiny necítí dobře. Je neoblíben a není uznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky, dělají na jeho účet „drobné“ legrácky apod. Tato situace je již zárodečnou podobou šikanování a obsahuje riziko dalšího negativního vývoje.

Druhé stadium: Fyzická agrese a přitvrzování manipulace

V zátěžových situacích, kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci sloužit jako hromosvod. Spolužáci si na nich odreagovávají nepříjemné pocity například z očekávané těžké písemné práce, z konfliktu s učitelem nebo prostě jen z toho, že chození do školy je obtěžuje. Manipulace se přitvrzuje a objevuje se zprvu ponejvíce subtilní fyzická agrese.

Třetí stadium (klíčový moment): Vytvoření jádra

Vytváří se skupina agresorů, úderné jádro. Tito šířitelé „viru“ začnou spolupracovat a systematicky, nikoliv již pouze náhodně, šikanovat nejvhodnější oběti. V počátku se stávají jejich obětmi ti, kteří jsou už osvědčeným objektem ostrakizování. Jde o žáky, kteří jsou v hierarchii nejnižší, tedy ti „slabí“.

Čtvrté stadium: Většina přijímá normy

Normy agresorů jsou přijaty většinou a stanou se nepsaným zákonem. V této době získává neformální tlak ke konformitě novou dynamiku a málokdo se mu dokáže postavit. U členů „virem“ přemožené skupiny dochází k vytvoření jakési alternativní identity, která je zcela poplatná vůdcům. I mírní a ukáznění žáci se začnou chovat krutě – aktivně se účastní týrání spolužáka a prožívají při tom uspokojení.

Páté stadium: Totalita neboli dokonalá šikana

Násilí jako normu přijímají všichni členové třídy. Šikanování se stává skupinovým programem. Obrazně řečeno nastává éra „vykořisťování“. Žáci jsou rozdělení na dvě sorty lidí, které jsem pro přehlednost označil jako „otrokáře“ a „otroky“. Jedni mají všechna práva, ti druzí nemají práva žádná.

Příloha 5: Legislativní rámec šikanování

4.1. Zákony a legislativní materiály, které mají vztah k řešení šikanování

- Zákon č.56/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů (školský zákon), řeší práva a povinnosti školy, žáků a studentů a jejich zákonných zástupců.
- Zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, ve znění pozdějších předpisů, obsahuje některé odstavce, které se týkají vztahů rodičů a dětí, odpovědnosti rodičů a výchovných opatření.
- Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, se zabývá problémy dětí, které jsou nějakým způsobem ohrožené.
- Zákon č. 200(1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů.
- Zákon č. 140/1961, ve znění pozdějších předpisů.
- Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže, č.j. ...
- Metodický pokyn ministra školství. Mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení. Č.j 224 246/2008 - 50 ze dne 3.12. 2008

4.2. Šikanování z hlediska práva (Choděra, 2005, 2011, in Kolář, 2005, 2011)

V právní praxi bývá pojem šikana používán jako synonymum pro „úmyslné jednání, které je namířeno proti jinému subjektu, a které útočí na jeho důstojnost". Z hlediska výkladu pojmu šikanování není důležité, zda k němu dochází slovními útoky, fyzickou formou, nebo hrozbou násilí. Rozhodující je, kdy se tak děje úmyslně.

Šikana není sama o sobě ještě protiprávním jednáním. Z hlediska zákona se zejména u počátečních stadií šikanování o přestupek nebo dokonce o trestný čin nejedná. Nicméně některé její projevy hlavně u pokročilých šikan jsou jednoznačně protiprávním jednáním.

Šikana – naplnění skutkové podstaty řady trestných činů

Šikana bývá postihována podle ustanovení trestního zákona, neboť v souvislosti s ní často dochází k páčání trestných činů proti svobodě a lidské důstojnosti.

Trestné činy, které se často váží k šikanování:

- trestný čin omezování osobní svobody
- trestný čin vydírání
- trestný čin vzbuzení důvodné obavy
- trestný čin loupeže
- trestný čin ublížení na zdraví
- trestný čin poškozování cizí věci
- trestný čin znásilnění či pohlavního zneužívání

Podmínky trestní postizitelnosti pachatelů šikany

- pachatel se dopustil jednání, které splňuje znaky konkrétního trestného činu tak, jak jsou vymezeny v trestním zákoně

- musí být prokázán úmysl pachatele dopustit se takového jednání a míra společenské nebezpečnosti
- jeho jednání dosahuje intenzity uvedené v zákoně

K tomu, aby byl pachatel postižen, musí být starší 15 let (15-18 let mladiství).

K trestní odpovědnosti mladších 15 let nedochází, neznamená to však, že nemohou být postiženi jinak, případně mohou být postiženi rodiče.

Nezletilý pachatel může být postižen nařízením ústavní výchovy, může nad ním být stanoven dohled

Pokud jde o trestní sazby, je v případě šikany možný i jednočinný skutek, tzn. že jedno jednání může být kvalifikováno jako více trestných činů.

Pokud k šikanování došlo v průběhu vyučování, nese plnou odpovědnost škola. Prokáže-li se zanedbání ředitele školy nebo některého pedagoga, může být právně nebo pracovněprávně potrestán. Na školském zařízení lze v oprávněných případech požadovat i náhradu škody vzniklé v důsledku šikany. A to jak náhradu na věcech, tak na zdraví, včetně způsobené psychické újmy.

Pokud dítě v důsledku šikany nemohlo např. docházet do školy (vyšší stupeň šikany), nese školské zařízení odpovědnost i za škody vzniklé rodičům dítěte v důsledku např. uvolnění ze zaměstnání, zajištění hlídání dítěte, zajištění doprovodu do a ze školy apod.

Kdy se obrátit na policii?

Pokud se domníváte, že šikana již nabyla takového rozsahu a takové podoby, aby bylo možné kvalifikovat ji jako přešupek, nebo že případně byla naplněná skutková podstata trestného činu. Není nutné, abyste sami přesně rozhodli, o kterou z uvedených dvou možností jde. Na policii ČR se obraťte i v případě podezření na jednu z nich.